

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Životní podmínky obyvatel SVL: tematicko-průřezový výzkum

Drogy, hazard a kriminalita

Petr Lang (petr.lang@mvr.cz)

prosinec, 2020

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

Agentura
pro sociální začleňování

Obsah

Seznam tabulek.....	1
Seznam zkratk.....	1
1 Úvod.....	2
2 Metodologické aspekty výzkumného šetření	3
3 Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku	5
4 Téma výzkumu a vymezení výzkumného cíle	7
5 Drogy – výsledky	9
5.1 Šetření SVL-SILC	9
5.2 Šetření SVL-SILC ve světle dalších šetření v SVL.....	10
5.3 Šetření SVL-SILC ve světle celorepublikové situace	10
6 Hazard – výsledky	12
6.1 Šetření SVL-SILC	12
6.1.1 Hazard a sociodemografické charakteristiky	13
6.2 Šetření SVL-SILC ve světle celorepublikové situace	13
7 Kriminalita – výsledky	15
7.1 Kriminalita a sociodemografické charakteristiky.....	15
8 Závěr	17
9 Limity výzkumu a diskuse	18
10 Příloha.....	19
11 Bibliografie	20

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Plánované počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků.....	4
Tabulka 2 – Sesbírané dotazníky pro kombinaci kvótních znaků – počty	4
Tabulka 3 – Základní sociodemografické charakteristiky vzorku SVL-SILC	5
Tabulka 4 – Užívání drog mezi obyvateli SVL (v %)	9
Tabulka 5 – Hazardní hraní obyvatel SVL (v %)	12
Tabulka 6 – Souběh hazardního hraní s užíváním drog u obyvatel v SVL (v %).....	13
Tabulka 7 – Zkušenost obyvatel SVL s pobytem ve vězení (v %).....	15
Tabulka 8 – Poslední období užívání drog a hazardního hraní – korelace položek.....	19

Seznam zkratk

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

SVL – sociálně vyloučená lokalita / sociálně vyloučené lokality

SVL-SILC – dotazníkové šetření životních podmínek obyvatel SVL realizované v roce 2020

1 Úvod

Podle *Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR* existovalo v roce 2015 na území Česka 606 sociálně vyloučených lokalit (SVL) v 297 obcích a počet jejich obyvatel byl odhadnut na 95000 až 115000. (Čada, 2015) Daná analýza sice poskytla potřebný vhled do základních životních podmínek těchto obyvatel, ovšem pouze za cenu odhadů. Přesnější a komplexnější popis životních podmínek obyvatel SVL má zcela pochopitelně značnou akademickou hodnotu, je ovšem také naprosto klíčový pro realizaci evidence-based politik sociálního začleňování. Odbor pro sociální začleňování (Agentura) Ministerstva pro místní rozvoj proto zorganizoval v roce 2020 první výzkumné šetření, které se napříč republikou snažilo zachytit právě tuto realitu s důrazem na zaznamenání zkušeností samotných obyvatel SVL.

Předkládaný tematicko-průřezový výzkum využívá především data z tohoto šetření a svou pozornost zaměřuje na problematiku **užívání drog, hraní hazardních her a kriminality obyvatel SVL**.

Výzkum byl realizován jako součást projektu „Systémové zajištění sociálního začleňování“, reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_030/0000605 financovaného z Operačního programu zaměstnanost.

2 Metodologické aspekty výzkumného šetření

K zachycení životních podmínek obyvatel SVL byl využit dotazník výzkumného šetření EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions), které je realizováno jednou ročně napříč státy Evropské unie. V Česku je toto šetření známé pod názvem *Životní podmínky* a jeho realizaci zajišťuje Český statistický úřad (ČSÚ). Základním účelem šetření „je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech“ (Český statistický úřad, nedatováno).¹ Využití tohoto dotazníku jednak přineslo komplexní přehled o životních podmínkách domácností SVL, jednak – byť s určitými omezeními – umožňuje výsledky ze SVL komparovat s celkovou situací v Česku.²

Základní populaci Agenturou organizovaného šetření (tzv. SVL-SILC) tvořili obyvatelé SVL starší 15 let. Soupis všech SVL v Česku vycházel z mapování Sdružení místních samospráv z přelomu let 2018 a 2019, kdy byl sdružením aktualizován již zmíněný seznam SVL z roku 2015 (Čada, 2015).³ Jelikož sestavení výzkumného vzorku bylo z praktických a finančních důvodů možné zajistit výhradně kvótním výběrem (srv. Toušek et al., 2018, s. 32–33), ve spolupráci s ČSÚ bylo získáno rozložení sociodemografických charakteristik obyvatel těchto lokalit (pohlaví, věk a velikost obce z hlediska počtu obyvatel) ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Na základě rozložení těchto charakteristik pak byly pro tazatele stanoveny tzv. vázané kvóty. (Nešpor et al., 2018) Celkově mělo být sesbíráno 1000 dotazníků a počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků nabízí Tabulka 1.

¹ Dotazník ovšem nebyl přejet zcela doslovně – určité otázky byly vypuštěny pro svoji přílišnou detailnost, zato jiné otázky byly přidány pro svou výzkumnou a politickou relevanci (například otázky na migraci apod.).

² Ačkoli je šetření *Životní podmínky* považována za reprezentativní a jeho poslední vlny se účastnilo bezmála 9 000 domácností, je potřeba upozornit, že je reprezentativní jen vůči základní populaci tvořené domácnostmi ve standardních bytech. Celková populace ze SVL je ve výsledném výzkumném vzorku zastoupena jen částečně, a to pro odlišné (nestandardní) bytové podmínky.

³ Za SVL byla považována taková lokalita, „[k]de dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvku na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací).“ (Čada, 2015, s. 14)

Tabulka 1 – Plánované počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků

	Obce do 5000 obyv.		Obce 5001–50000 obyv.		Obce nad 50001 obyv.	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
15–19 let	6	6	18	17	19	19
20–29 let	11	11	37	36	51	48
30–44 let	17	18	58	58	72	68
45–59 let	15	15	47	46	62	58
60+ let	11	15	29	40	39	53
Celkem	125		386		489	
CELKEM	1000					

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování

Dotazníkové šetření formou PAPI (Pen-And-Paper-Interviewing) probíhalo šest měsíců, konkrétně od 7. března do 20. srpna 2020, a bylo zajištěno tazatelskou sítí agentury Inbox CZ, s.r.o.⁴ Tazatelskou síť tvořilo 341 tazatelů, přičemž 41 z nich patřilo do kmenového týmu a 300 z nich tvořili nasmlouvaní terénní pracovníci působící v SVL. První skupina sesbírala 369 dotazníků (response rate 40 %), druhá skupina 750 dotazníků (response rate 65 %). Průměrná délka jednoho dotazování se ustálila na 50 minutách. Celkem bylo v 53 obcích osmi krajů sesbíráno 1119 dotazníků, jejichž počty pro jednotlivé kombinace kvótních znaků prezentuje Tabulka 2.

Tabulka 2 – Sesbírané dotazníky pro kombinaci kvótních znaků – počty

	Obce do 5000 obyv.		Obce 5001–50000 obyv.		Obce nad 50001 obyv.	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
15–19 let	6	2	7	8	25	26
20–29 let	9	21	24	38	40	77
30–44 let	37	44	62	88	57	107
45–59 let	9	10	58	81	58	83
60+ let	8	10	21	21	40	42
Celkem	156		408		555	
CELKEM	1119					

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování

Jelikož se nepodařilo zcela naplnit všechny kombinace kvótních znaků, a naopak některé kombinace kvótních znaků byly počty dotazníků nadreprezentovány, bylo nutné využít vážení (ve variantě raking), aby struktura kvótních znaků výzkumného vzorku odpovídala rozložení v základní populaci.⁵

⁴ Sběr dat poznamenala pandemie COVID-19 a s ní spojený nouzový stav. O roli této události na kvalitu dat a potažmo i získané výsledky lze spíše spekulovat.

⁵ Z důvodů využití kvótního výběru (a s ním spojené výběrové chyby) a následného vážení jsou prezentované výsledky zaokrouhlovány.

3 Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku

Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku SVL-SILC prezentuje Tabulka 3.

Tabulka 3 – Základní sociodemografické charakteristiky vzorku SVL-SILC

		% nebo Ø	N
Pohlaví	Muž	49	551
	Žena	51	568
Věk	Ø	42	1119
Věk	15–29	28	312
	30–44	29	326
	45–59	24	272
	60+	19	208
Země narození	ČR	87	968
	Slovensko	12	130
	Jiné	2	18
Státní příslušnost	ČR	94	1043
	Slovensko a jiná	5	52
	Vícenásobné občanství	2	20
Etnicita	Česká	45	500
	Slovenská	3	37
	Romská	35	388
	Česká a romská	11	119
	Slovenská a romská	5	61
	Jiná	1	6
Vzdělání	ZŠ (a nedokončené)	41	456
	SŠ (bez a s maturitou)	57	635
	Vyšší než SŠ	2	25
Socioekonomický status	Student	8	84
	Nezaměstnaný	16	176
	Zaměstnaný, OSVČ	43	474
	Mateřská a rodičovská	8	87
	Důchod (starobní, invalidní)	22	241
	Jiný	3	36
Velikost obce	do 5.000 obyv.	13	141
	5.001–50.000 obyv.	39	432
	50.001+ obyv.	49	546
Druh domu	Samostatně stojící rodinný dům	7	74
	Dvojdomek, řadový dům	4	44
	Bytový dům s méně než 10 byty	29	320
	Bytový dům s 10 a více byty	42	466
	Ubytovna	17	194
	Jiný než obytný prostor	1	7
	Rekreační objekty	1	11
Právní forma užívání bytu	Byt ve vlastním domě	7	76
	Byt v osobním vlastnictví	9	106
	Družstevní byt	6	70
	Nájem	40	446
	Podnájem	26	288
	Bydlení u známých, příbuzných	10	107
	Jiná	2	25
Členů domácnosti	Ø	2,6	1119
Členů domácnosti	1	25	279
	2	33	370
	3–5	37	417
	5+	5	53

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

Prezentované údaje je možné srovnat s údaji šetření BRIZOLIT zaměřené rovněž na obyvatele SVL starší 15 let, které proběhlo v roce 2016. (Toušek et al., 2018) Z porovnání vyplývá, že výzkumné vzorky se liší přinejmenším v těchto ohledech: ve vzorku SVL-SILC byla početnější skupina vzdělanějších osob (menší podíl respondentů se ZŠ či nedokončenou ZŠ); respondenti SVL-SILC pocházeli z méně početnějších domácností (zatímco v SVL-SILC bylo respondentů z pěti a vícečlenných domácností 11 %, takových respondentů bylo dle BRIZOLIT 27 %); respondenti BRIZOLIT byli častěji nezaměstnaní (25 % vs. 16 %); mezi respondenty SVL-SILC bylo více Romů a měli nižší náklady na bydlení. Výčet těchto rozdílů by mohl pokračovat, jeho smyslem je však především upozornit, že přímé srovnávání výsledků mezi jednotlivými šetřeními může být výrazně ovlivněno sociodemografickými rozdíly v pozadí a že je na tomto poli potřeba dalších šetření, které mohou ustavit jasnější obraz o charakteristikách populace obývajících SVL.

4 Téma výzkumu a vymezení výzkumného cíle

Podle *Strategie sociálního začleňování* jsou „[u]žívání návykových látek, patologické hráčství a další závislosti [...] jedním z faktorů, které se v komplexní životní situaci dotčených jedinců nebo celých specifických skupin obyvatel přímo podílí na jejich sociálním vyloučení.“ (MPSV, 2014, s. 56) Co se těchto jevů konkrétně v kontextu SVL týče, strategické dokumenty hovoří o tom, že v SVL se tyto jevy vyskytují častěji než mimo SVL (např. Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, 2015, s. 32, Sekretariát Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky 2019; MPSV, 2020, s. 107). Tento popis rizik spojených se životem v SVL se napříč politicko-strategickými dokumenty opakuje natolik dlouhodobě, že jej lze považovat za stabilní součást širšího diskursu o českých SVL. České SVL v tomto ohledu nejsou výjimkou – v základních obrysech je daný diskurs rovněž reprodukován o vyloučených lokalitách či znevýhodněných sousedstvích (*disadvantaged neighborhoods*) v zemích západní Evropy a USA. (Kupka, Petruželka, Walach, 2019)

Ačkoli je popsán diskurs velmi často plošně reprodukován o všech SVL, nelze říci, že by se přesvědčivě opíral o jednoznačná výzkumná zjištění. Až na jednu výjimku totiž doposud nebylo realizováno žádné výzkumné (reprezentativní) šetření zaměřené na zmíněné závislosti v prostředí SVL. Danou výjimku představuje dotazníkové šetření BRIZOLIT realizované v roce 2016, které se však zaměřilo výhradně na prevalenci užívání drog typu heroin, pervitin, kokain a toluen (a kriminalitu a viktimizaci s tím spojenou).⁶ (Toušek et al., 2018; Kupka, Petruželka, Walach, 2019)

Problémy spojené se závislostmi ovšem vnímají i sami obyvatelé SVL. V roce 2015 bylo mezi romskými obyvateli SVL realizováno dotazníkové šetření, v němž měli respondenti možnost vyjmenovat nejzávažnější problémy lokalit, v nichž žijí. Ačkoli je z výzkumné zprávy zřejmé, že samotná podoba dotazníkového šetření výrazně podmiňovala odpovědi respondentů (nabízené odpovědi v dotazníku se zaměřovaly výhradně na tzv. socio-patologické jevy)⁷, mezi čtyřmi nejčastějšími odpověďmi se vyskytovaly tři přímo související se závislostmi. 32 % respondentů považovalo za největší problém „drogy“, 12 % respondentů „alkoholismus“ a 8 % „gamblerství“. (AUGUR Consulting, 2015, s. 33).⁸

⁶ Primárním tématem šetření BRIZOLIT byla viktimizace obyvatel SVL.

⁷ Ke kritické reflexi zdrojů nebezpečnosti (potažmo problémovosti) v SVL a s tím spojenými stereotypními představami o SVL viz Walach (2018).

⁸ Celkově míra závažnosti všech třech zmíněných jevů výrazně variije napříč kraji. Zatímco gamblerství považovalo za nejzávažnější problém 1 % respondentů ze Zlínského kraje, v Hl. m. Praze to bylo 16 % respondentů. Zatímco alkoholismus považovali za nejzávažnější problém 5 % respondentů ze Středočeského kraje, v Jihočeském, Pardubickém a Královéhradeckém kraji šlo o 19 % respondentů. A konečně drogy považovalo za nejzávažnější problém 18 % respondentů ze Zlínského a Olomouckého kraje, v Ústeckém kraji šlo až o 42 % respondentů. U gamblerství byl dále patrný vliv velikosti obce, v níž respondenti bydleli. Zatímco respondenti z obcí do 5.000 obyvatel („venkov“) považovali za největší problém gamblerství v 4 % případů, v obcích s 5.000 až 50.000 obyvateli to byl nejzávažnější

Cílem zde předkládaného výzkumného reportu je popis a analýza dat SVL-SILC z roku 2020 se zaměřením na tři témata: užívání drog, hazardní hraní a kriminalitu. Daná témata byla v dotazníku SVL-SILC pokryta dvěma bateriemi otázek (drogy, hazardní hraní)⁹ a jednou uzavřenou a jednou otevřenou otázkou (kriminalita, resp. pobyt ve vězení). Výhradním zdrojem informací o osobě respondenta byl respondent sám (technika self-report). Report nejdříve prezentuje výstupy za drogy (prevalence v SVL, srovnání s dalšími šetřeními), dále výstupy za hazardní hraní (prevalence v SVL, sociodemografické charakteristiky „hráčů“, srovnání s dalšími šetřeními) a konečně výstupy za zkušenost s pobytem ve vězení (prevalence v SVL, sociodemografické charakteristiky osob se zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody, srovnání s dalšími šetřeními).

problém až pro 10 % respondentů; v obcích nad 50.000 obyvatel to byl největší problém pro 7 % respondentů. (AUGUR Consulting, 2015, s. 34)

⁹ Baterie zaměřené na drogy a hazardní hraní byly do dotazníku zařazeny po kolegiálních diskusích s Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti.

5 Drogy – výsledky

5.1 Šetření SVL-SILC

Respondenti byli v šetření SVL-SILC dotazováni na užívání pěti vybraných návykových látek, a to i s ohledem na období poslední konzumace té které drogy (návykové látky). Do výčtu byly zařazeny tyto návykové látky: tabákové produkty, alkohol, marihuana, pervitin a opioidy.¹⁰ Výsledky prezentuje Tabulka 4. Co se celoživotní prevalence týče, tabákové produkty během svého života někdy vyzkoušelo 75 % obyvatel SVL, alkohol 85 %, marihuanu 29 %, pervitin 10 % a opioidy 4 %. Tabákové produkty pak v posledních 7 dnech užilo 63 % obyvatel SVL, alkohol 37 %, marihuanu 6 %, pervitin 1 % a opioidy taktéž 1 %; tyto respondenty však nelze automaticky považovat za pravidelné uživatele drog, protože respondenti v dotazníku neměli možnost se k frekvenci užívání drog vyjádřit.

Tabulka 4 – Užívání drog mezi obyvateli SVL (v %)

	Tabákové produkty	Alkohol	Marihuana	Pervitin	Opioidy
V posledních 7 dnech	63	37	6	1	1
V posledních 30 dnech	5	32	6	1	0
V posledních 12 měsících	2	10	7	2	1
Před více jak 12 měsíci	6	5	10	7	3
Nikdy	25	15	71	90	96
CELKEM	≐ 100	≐ 100	≐ 100	≐ 100	≐ 100
CELKEM N	1118	1115	1118	1115	1112

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

K údajům uvedeným výše je vhodné doplnit informaci o souběhu zkušeností s různými návykovými látkami, tedy například kolik z uživatelů tabákových produktů mělo rovněž zkušenost s jinými typy návykových látek. Uživatelé tabákových produktů, kteří je měli alespoň jednou za posledních 30 dnů, konzumovali v tomto období v 85 % rovněž alkohol a v 16 % rovněž marihuanu. Uživatelé alkoholu, kteří jej měli alespoň jednou za posledních 30 dnů, konzumovali v tomto období v 82 % rovněž tabákové produkty a v 16 % rovněž marihuanu. Uživatelé marihuany, kteří ji měli alespoň jednou za posledních 30 dnů, konzumovali v tomto období v 95 % rovněž alkohol a v 93 % rovněž tabákové produkty. Ze všech (ať už současných či bývalých) uživatelů opioidů mezi respondenty vyzkoušelo pervitin 89 % z nich, jinak řečeno, pouze jeden z deseti uživatelů opioidů nemá zkušenost s pervitinem. Naopak, každý třetí uživatel pervitinu (ať už současný či bývalý) má zkušenosti i s heroinem. Další informace o souběhu užívání drog a hazardního hraní viz kapitola Příloha, Tabulka 8.

¹⁰ Jednotlivé dotazníkové položky zněly následovně: (1) Tabákové produkty (cigarety, doutníky apod.); (2) Alkohol, alkoholické nápoje; (3) Konopí, marihuana, hašiš (kvůli psychoaktivnímu účinku THC); (4) Pervitin; (5) Heroin, subutex (subuxone) či jiné opioidy.

5.2 Šetření SVL-SILC ve světle dalších šetření v SVL

Na problematiku látkových drog v prostředí SVL se v roce 2016 zaměřilo výzkumné šetření BRIZOLIT, konkrétně pak na zkušenost s užíváním drog typu heroin, pervitin, kokain a toluen. Celoživotní prevalence užívání těchto drog se týkala 8 % obyvatel SVL, avšak současné užívání se týkalo 1 % respondentů (7 % respondentů mělo s danými drogami zkušenost v minulosti a již je neužívají). Nejčastější byla zkušenost s pervitinem. V prostředí mimo SVL byla situace velmi podobná – celoživotní prevalence užívání těchto drog reportovalo 6 % respondentů. Při věcném porovnání výsledků BRIZOLIT a SVL-SILC lze říci, že užívání pervitinu a heroinu v SVL vyšlo v obou šetření relativně podobně, což zvyšuje přesvědčivost těchto výsledků.

Projektem BRIZOLIT se inspirovali na přelomu let 2019 a 2020 výzkumníci z Agentury pro sociální začleňování, kteří realizovali obdobně koncipované dotazníkové šetření ve městě Sokolov v Karlovarském kraji. (Sál, Lang, Vepřková, 2020) Součástí šetření realizovaného mezi obyvateli Sokolova starších 15 let, byly i otázky na zkušenost s užíváním drog. Celoživotní zkušenost s drogami typu heroin, pervitin, kokain, toluen reportovaly 3 % obyvatel sokolovských SVL (a 1 % obyvatel Sokolova mimo SVL). Zkušenost s alkoholem pak uvedlo 64 % dotázaných žijících v sokolovských SVL. Konkrétněji: 14 % respondentů požívalo alkohol přinejmenším 1x týdně, 21 % alespoň 1x do měsíce, 19 % párkrát do roka, 10 % zkusilo, ale alkohol nepije a 36 % dotázaných žádnou zkušenost nemá. Na tuto otázku odpovídali i obyvatelé Sokolova mimo SVL – rozdíly mezi těmito dvěma skupinami byly ze statistického pohledu nevýznamné. Jak z hlediska zmíněných nelegálních drog, tak z hlediska alkoholu se ukazuje, že celoživotní prevalence užívání byla v sokolovských SVL nižší, než je celorepublikový průměr. Tento výsledek naznačuje, že napříč jednotlivými SVL se může prevalence užívání drog podstatně lišit, což je potřeba vzít v úvahu přinejmenším při realizaci politik sociálního začleňování a programů drogové prevence.

5.3 Šetření SVL-SILC ve světle celorepublikové situace

Ze studie NAUTA realizované v roce 2019 vyplývá, že denních kuřáků je v obecné populaci starší 15 let 25 % (29 % mužů, 21 % žen), občasných kuřáků (tedy těch, kteří kouří méně často než denně, ale alespoň jednou měsíčně) pak 7 % (8 % mužů a 6 % žen). V obecné populaci pak pije alkohol denně nebo téměř denně 9 % (13 % mužů, 5 % žen). (Mravčík et al., 2020b, s. 64, 67) Pokud bychom považovali respondenty, kteří užili tabákové produkty či alkoholické nápoje v posledních sedmi dnech, ze šetření SVL-SILC za denní kuřáky, resp. za denní uživatele alkoholu, pak lze konstatovat, že kouření a pití alkoholu je pro obyvatele SVL charakterističtější než pro obecnou populaci.

Z výsledků studie Prevalence užívání drog v populaci ČR z roku 2019 pak vyplývá, že u obecné populace byla celoživotní prevalence konopných látek 26% (34 % mužů, 18 % žen), pervitinu nebo amfetaminů 2% (3 % mužů, 1 % žen) a heroinu 0,2% (jiných opioidů bez lékařského předpisu 2%). (Mravčík et al., 2020b, s. 72) Srovnání těchto výsledků z obecné

populace s obyvateli SVL pak naznačuje, že celoživotní prevalence užívání pervitinu a opioidů se spíše týká právě obyvatel SVL, ovšem užívání marihuany je u obou populací z věcného hlediska velmi podobné.

6 Hazard – výsledky

6.1 Šetření SVL-SILC

Respondenti byli v šetření SVL-SILC dotazováni na zkušenost s dvěma typy hazardu (herní automaty a hazardní hry na internetu)¹¹, a to i s ohledem na období poslední zkušenosti. Výsledky prezentuje Tabulka 5. Zkušenost s herními automaty nemá 75 % obyvatel SVL, podobně vychází i zkušenost s hazardními hrami na internetu (74 %).¹² Avšak alespoň jednou v posledních 30 dnech hrálo na herních automatech 8 % respondentů, zatímco do hazardních her na internetu se zapojilo 15 % respondentů.

Tabulka 5 – Hazardní hraní obyvatel SVL (v %)

	Herní automaty	Hazardní hry na internetu
V posledních 7 dnech	3	7
V posledních 30 dnech	5	8
V posledních 12 měsících	7	6
Před více jak 12 měsíci	10	5
Nikdy	75	74
CELKEM	≐ 100	≐ 100
CELKEM N	1118	1115

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

K údajům uvedeným výše je vhodné doplnit informaci o souběhu zkušeností s hazardem. Ze všech (ať už současných či bývalých) hráčů herních automatů v SVL hrál hazardní hry na internetu každý druhý. Stejný poměr platí i pro hráče hazardních her na internetu – každý druhý má zkušenost s herními automaty.

U obyvatel SVL byl sledován rovněž souběh zkušenosti ať už s herními automaty či s hazardem na internetu se zkušeností s látkovými drogami (viz Tabulka 6). Ti, kteří tak měli v posledních 30 dnech zkušenost s herními automaty či s hazardem na internetu, měli v této době téměř všichni zkušenost s alkoholickými nápoji a tabákovými produkty. Užívání marihuany, pervitinu a opioidů je podle výsledků o něco charakterističtější pro lidi hrající na herních automatech než pro lidi hrající hazard na internetu. Nejvyšší rozdíl byl identifikován u marihuany – marihuanu v posledních 30 dnech konzumovalo 54 % „hráčů“ herních automatů, zatímco „hráčů“ hazardu na internetu konzumujících marihuanu bylo v této době 26 %.

¹¹ Jednotlivé dotazníkové položky zněly následovně: (1) Herní automaty v herně, kasinu či jiné provozovně (výherní hrací přístroje, videoloterijní terminály); (2) Hazardní hry na internetu (automaty on-line, kurzové sázky on-line, ruleta on-line).

¹² Z dotazníkového šetření v Sokolově z přelomu roku 2019 a 2020 (Sál, Lang, Vepřková, 2020) vyšlo, že 88 % tamějších obyvatel SVL během svého celého života žádnou hazardní hru (vč. stíracích losů) nehrálo.

Tabulka 6 – Souběh hazardního hraní s užíváním drog u obyvatel v SVL (v %)

		Herní automaty V posledních 30 dnech	Hazard na internetu V posledních 30 dnech
Tabák	V posledních 30 dnech	96	96
	Před 30 dní nebo nikdy	4	4
	CELKEM	100	100
Alkohol	V posledních 30 dnech	100	91
	Před 30 dní nebo nikdy	0	9
	CELKEM	100	100
Marihuana	V posledních 30 dnech	54	26
	Před 30 dní nebo nikdy	46	74
	CELKEM	100	100
Pervitin	V posledních 30 dnech	16	7
	Před 30 dní nebo nikdy	84	93
	CELKEM	100	100
Opioidy	V posledních 30 dnech	9	4
	Před 30 dní nebo nikdy	91	96
	CELKEM	100	100

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

6.1.1 Hazard a sociodemografické charakteristiky

Pro obyvatele SVL se zkušeností s herními automaty v posledních 12 měsících je oproti těm, kteří tuto zkušenost nemají, charakteristické následující: jedná se častěji o muže, jsou mladší a častěji svobodní¹³, jsou spíše z větších obcí, mají dle svých slov větší náklady na bydlení, nemohou si spíše dovolit neočekávaný výdaj ve výši 12.000 Kč, obtížněji jejich domácnosti vycházejí s celkovým měsíčním příjmem a jde častěji o Romy.¹⁴ Souvislost se vzděláním prokázána nebyla. Obyvatelé se zkušeností s online hazardními hrami v posledních 12 měsících (oproti těm, kteří tuto zkušenost nemají) sdílejí s obyvateli se zkušeností s herními automaty vše uvedené, s výjimkou toho, že jsou spíše z menších obcí a u rodinného stavu, nákladů na bydlení, obtížnosti vyjití s příjmem a etnicitou nebyla prokázána souvislost.

6. 2 Šetření SVL-SILC ve světle celorepublikové situace

Zkušenost s hraním hazardních her u obyvatel SVL byla poprvé mapována právě v šetření SVL-SILC, tyto výsledky je tak možné v omezené míře porovnat výhradně s celorepublikovou situací (tedy s obecnou populací Česka). Šetření Výzkum občanů z roku 2019 se zaměřil u obecné populace starší 15 let na prevalenci hazardního hraní, a to jak v kamenných provozovnách, tak online. Celoživotní prevalence hazardního hraní v kamenných hernách (bez

¹³ Svobodnými jsou myšleni všichni respondenti a respondentky, kteří nejsou sezdaní. Tzn. že tito respondenti mohli být v partnerském vztahu.

¹⁴ Všechny uvedené rozdíly jsou statisticky významné přinejmenším na 0,05 hladině významnosti.

loterií)¹⁵ se týkala 28 % populace, prevalence v posledních 12 měsících se týkala 12 % a prevalence v posledních 30 dnech se týkala 4 %. (Mravčík et al., 2020a, s 46–47) Při omezené možnosti srovnání těchto výsledků s výsledky SVL-SILC přesto vychází, že prevalence tohoto typu hazardního hraní se mezi obyvateli SVL a celkovou populací z věcného hlediska zásadně nelišila. Respondenti ve Výzkumu občanů z roku 2019 byli rovněž dotazováni na online hazardní hraní.¹⁶ Celoživotní prevalence online hraní se týkala 17 % obecné populace, prevalence v posledních 12 měsících se týkala 12 % a prevalence v posledních 30 dnech se týkala 5 % populace. Srovnání těchto výsledků s výsledky SVL-SILC (opět s určitými limity) poukazuje na to, že mezi obyvateli SVL je tento typ hraní pravděpodobnější než u běžné populace.

¹⁵ Tento typ hazardu sestával z následujících položek: technické hry typu automaty (VHP, VLT), jiné technické hry (EMR, el. karetní stůl nebo kostky), kurzové sázky a živé hry (více viz Mravčík et al., 2020a, s. 46).

¹⁶ Tento typ hazardu sestával z následujících položek online her: technické hry, kurzové sázky, kurzové sázky live, živé hry a loterie (více viz Mravčík et al., 2020a, s. 46).

7 Kriminalita – výsledky

Respondenti byli v šetření SVL-SILC dotazováni, zda byli kdykoli v minulosti pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, tzn. k pobytu ve vězení, a pokud ano, za jaký trestný čin, případně trestné činy. Výsledky prezentuje Tabulka 7. Zkušenost s pobytem ve vězení měl každý dvacátý obyvatel SVL (tj. 5 % obyvatel). Větší zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody byla zaznamenána u mužů, kde téměř každý desátý muž obývajících SVL byl v minulosti pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu, zatímco stejná zkušenost byla zaznamenána u každé padesáté ženy. Nejčastějšími důvody nepodmíněného trestu byly dle samotných respondentů krádeže a podvody, případně ublížení na zdraví, což odpovídá dosavadním poznatkům z prostředí SVL (srv. Toušek et al., 2018, s. 169)

Tabulka 7 – Zkušenost obyvatel SVL s pobytem ve vězení (v %)

	SVL-SILC	Muži	Ženy
Ano	5	9	2
Ne	95	91	98
CELKEM	100	100	100
CELKEM N	1119	551	568

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

Výzkumné šetření BRIZOLIT z roku 2016 se rovněž dotazovalo respondentů ze SVL na zkušenost s nepodmíněným trestem. Výsledky naznačují, že obyvatel se zkušeností s pobytem ve vězení může být zhruba až třikrát více, než jak situaci popisuje šetření SVL-SILC. Celkově vyšlo, že vězením prošlo 16 % obyvatel SVL, přičemž mužů prošlo vězením 29 % a žen 4 %.

Výzkumníci z projektu BRIZOLIT v souvislosti s tímto tématem a s interpretací výsledků připomínají důležitou skutečnost, a to že

[...] v SVL dochází k více či méně cílenému soustředění sociodemograficky specifické populace a osoby propuštěné z výkonu trestu mají jen omezené šance získat standardní bydlení. Je tedy vyšší pravděpodobnost jejich výskytu právě v SVL. Zároveň vědomí skutečnosti této koncentrace může vést k tomu [...] že se na SVL více zaměřuje činnost policie, čímž by rovněž bylo možné vysvětlit vyšší podíl vězněných osob v populaci SVL [...]. Tak jako tak, vězení představuje důležitou instituci v životech obyvatel SVL [...]. (Toušek et al., 2018, s. 168)

Srovnání situace v SVL s celkovou situací v ČR není možné, neboť takové statistiky nejsou k dispozici. Šetření BRIZOLIT se však zaměřilo i na obyvatele mimo SVL a výsledky naznačují, „že zkušenost s pobytem ve vězení bude u SVL populace několikanásobně vyšší, než je tomu v celkové populaci“ (Toušek et al., 2018, s. 168).

7.1 Kriminalita a sociodemografické charakteristiky

Pro obyvatele SVL se zkušeností s pobytem ve vězení je oproti těm, kteří tuto zkušenost nemají, charakteristické následující: jedná se častěji o muže, jsou častěji svobodní, ovdovělí nebo rozvedení, mají nižší vzdělání, mají dle svých slov větší náklady na bydlení, nemohou si

spíše dovolit neočekávaný výdaj ve výši 12.000 Kč, obtížněji jejich domácnosti vycházejí s celkovým měsíčním příjmem, mají spíše zkušenost s exekucí (exekucemi), častěji kouří, pijí alkohol, užívají marihuanu, pervitin a opioidy, mají spíše zkušenost s herními automaty a internetovými hazardními hrami a jde častěji o Romy.¹⁷ Souvislost s věkem a velikostí obce prokázána nebyla.

¹⁷ Všechny uvedené rozdíly jsou statisticky významné přinejmenším na 0,05 hladině významnosti.

8 Závěr

Strategické dokumenty ČR konstatují vyšší pravděpodobnost výskytu drogových závislostí a hazardního hraní u obyvatel SVL a osob sociálně vyloučených. (Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, 2015; Sekretariát Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky 2019; MPSV, 2020) Tato představa vychází z dílčích šetření, kvalifikovaných odhadů a ze zkušeností místních aktérů. Výsledky šetření SVL-SILC z roku 2020 zaměřeného na obyvatele SVL danou představu – až na určité výjimky – potvrdily. Obyvatelé SVL jsou evidentně častějšími konzumenty alkoholu, tabákových produktů, pervitinu a opiodů a mají spíše zkušenost s hraním online hazardních her. Prevalence užívání marihuany a hraní na herních automatech se ovšem pravděpodobně mezi oběma populacemi z věcného hlediska neliší, resp. je srovnatelná. Z dalších analýz dat SVL-SILC a z jejich srovnání s daty šetření BRIZOLIT vyplynulo, že obyvatelé SVL mají častěji zkušenost s pobytem ve vězení (tj. s pravomocným odsouzením k nepodmíněnému trestu odnětí svobody).

Ve světle prezentovaných výsledků se tak cíl Strategie sociálního začleňování 2021–2030 (MPSV, 2020) snížení míry užívání návykových látek zejména u osob sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených jeví jako více než pádný. Řešení těchto problematických jevů však naráží na celou řadu problémů. Pro cílovou skupinu osob se závislostí na drogách je ovšem zásadní „dostupné standardní bydlení spojené s profesionální podporou sociálních pracovníků, psychiatrů a dalších odborníků; z tohoto důvodu je nezbytné v ČR posilovat rozvoj konceptu sociálního bydlení, především modelu Housing First, který cílové skupině umožní uspokojit potřebu bydlení a psychosociální podpory.“ (MPSV, 2020, s. 106)

9 Limity výzkumu a diskuse

Šetření založené na technice self-reportu u citlivých otázek – jakými otázky zaměřené na drogy, hazardní hraní a kriminalitu bezesporu jsou – existuje vyšší pravděpodobnost, že respondenti nejsou tolik ochotní s pro ně neznámým tazatelem tyto zkušenosti sdílet, takže celková prevalence těchto jevů může být ve skutečnosti vyšší, než ukazují výsledky. (Toušek et al., 2018, s. 167) Srovnání výsledků SVL-SILC s výsledky šetření zaměřených na celou populaci nicméně naznačují, že většina sledovaných jevů je pro obyvatele SVL přece jen charakterističtější.

Přímé srovnání výsledků SVL-SILC s výsledky BRIZOLIT pak ukázaly na evidentní rozdíly v rozsahu zkušenosti obyvatel SVL s pobytem ve vězení – dle šetření BRIZOLIT může být v populaci obyvatel SVL až třikrát více obyvatel se zkušeností pobytu ve vězení. Rozhodnout, zda jsou více vypovídající a věrnější výsledky jednoho či druhého šetření, není možné, protože neexistuje žádné kritérium, na jehož základě lze diskutovaná míra „věrnosti“ posoudit. Faktorů zodpovědných za odlišné výsledky je celá řada (např. vliv nouzového stavu a pandemie COVID-19 v období sběru dat SVL-SILC; dynamický vývoj jednotlivých SVL; rozdílná tazatelská síť obou šetření a odlišnost rekrutace tazatelů; odlišné zaměření a délka obou dotazníků; rozdílná konstrukce výzkumných vzorků a jejich velikost; vážení dat v případě SVL-SILC), a tak jediné co lze, je diskutovat hypotetický vliv toho kterého faktoru. V tomto ohledu je potřeba se spolehnout na další výzkumná šetření, která se na danou problematiku zaměří.

10 Příloha

Tabulka 8 – Poslední období užívání drog a hazardního hraní – korelace položek

	Tabák	Alkohol	Konopí	Pervitin	Opioidy	Herní automaty	Hazard na internetu
Tabák	1						
Alkohol	0,48	1					
Konopí	0,26	0,33	1				
Pervitin	0,17	0,22	0,49	1			
Opioidy	0,09	0,1	0,3	0,53	1		
Herní autom.	0,26	0,34	0,49	0,41	0,28	1	
Hazard na int.	0,29	0,22	0,23	0,23	0,22	0,36	1

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

Pozn.: Všechny výsledky jsou statisticky signifikantní na hladině významnosti 0,01. Výpočty jsou založeny na korelačním koeficientu Kendalovo tau b.

11 Bibliografie

AUGUR Consulting. 2015. *Shromáždění názorů Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách na činnost Policie České republiky a názorů a podnětů na změnu a zkvalitnění její činnosti*. Dostupné z: http://brizolit.org/wp-content/plugins/zotpress/lib/request/request.dl.php?api_user_id=781363&key=ADC69G28&content_type=application/pdf

Čada, K. (Ed.). 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

Český statistický úřad. Nedatováno. *Životní podmínky (EU-SILC) – Metodika*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni-podminky-eu-silc-metodika>

Kupka, P., Petruželka, B., Walach, V. 2020. Illicit drug use and exposure in disadvantaged neighborhoods in Czechia: policy representations and evidence. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 1–26.

Nešpor, Z. R., et al. 2018. *Sociologická encyklopedie – výběr kvótní*. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vyběr_kvótní

MPSV. 2014. Strategie sociálního začleňování 2014–2020. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf/bdaa475d-fd85-25d7-868e-c277575081e1

MPSV. 2020. Strategie sociálního začleňování 2021–2030. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030.pdf/dfd1647d-ebf7-efe3-e797-efcf865cb171#:~:text=Strategie%20soci%C3%A1ln%C3%ADho%20za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD%202021%E2%80%932030,boje%20s%20chudobou%20a%20soci%C3%A1ln%C3%ADm>

Mravčík, V., et al. 2020a. *Výroční zpráva o hazardním hraní v České republice v roce 2019*. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33288/1055/VZhazard2019_web_v20200814-04.pdf

Mravčík, V., et al. 2020b. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2019*. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33369/1076/VZdrogy2019_v02.pdf

Rada vlády pro záležitosti romské menšiny. 2015. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2015*. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2015.doc>

Sál, L. & Lang, P. & Vepřková, R. 2020. *Tematický výzkum – Zpráva z dotazníkového šetření mezi obyvateli Sokolova*. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/SOKOLOV_TV_ZOR9.pdf

Sekretariát Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky. 2019. *Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019-2027*. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33160/879/Narodni_strategie_2019-2027_fin.pdf

Toušek, L., et al. 2018. *Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk.

Walach, V. 2018. Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě. *Sociologický časopis* 54 (2), 253–275.